

ია ავთარა შეილი

ბილინგვიზმი სოციალური ფაქტორების ზრდიში

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატია მიზნად ისახავს, მკითხველს გააცნოს ბილინგვიზმი განათლების ფორმები და ტიპები, მეორე ენის ფლობის კომპეტენციაზე მოქმედი მოტივაციური ფაქტორები. სტატიის შესავალ ნაწილში საუბარია კანადის ლინგვისტური სკოლის კვლევების შედეგად გამოკვეთილ ბილინგვიზმი განათლების ფორმებზე და „მეორე ენის“ განსხვავებულ ფუნქციებზე. ბილინგვიზმი განათლება განხილულია, როგორც ბიკულტურული განათლება. სტატიის დასკვნით ნაწილში წარმოდგენილია დომინირებადი კულტურისა და ეთნიკური უმცირესობების კულტურის, როგორც „ძლიერი“ და „სუსტი“ კულტურის ზეგავლენა ინდივიდის არჩევანზე: ასიმილაცია თუ ეთნიკური იდენტობა.

ჩვენს გარემოცვაში, განსაკუთრებით ბოლო პერიოდში, ძალიან ხშირად გვეხმის ისეთი ტერმინები, როგორცაა: ბილინგვიზმი, მულტიკულტურული განათლება, კოლექტიური ორენოვნება, პირველი და მეორე ენა და ა.შ. ეს განსაკუთრებით აქტუალურია სამეცნიერო წრეებში, რადგან ამ მიმართულებით ბოლო 20 წლის განმავლობაში მნიშვნელოვანი კვლევები დაიგეგმა და განხორციელდა.

წლების განმავლობაში ბილინგვიზმის პრობლემა წარმოადგენდა მხოლოდ ლინგვისტების კვლევის საგანს, მაგრამ მისი კომპლექსური ხასიათიდან გამომდინარე, იგი დღეისათვის ლინგვისტიკის გარდა, ფსიქოლოგიის, ფსიქოფიზიოლოგიის და კიდევ მრავალი მეცნიერების კვლევის საგანს წარმოადგენს. ბუნებრივია, საზოგადოებაში ჩნდება კითხვები: რას ნიშნავს ბილინგვიზმი (ორე-

ნოვნება), რას გულისხმობს ცნება „მეორე ენა“, რით განსხვავდება მეორე ენის შესწავლა უცხო ენის შესწავლისაგან, მისი ათვისების რა ფორმები არსებობს და ა.შ. ეს არის მხოლოდ ნაწილი იმ ძირითადი კითხვებისა, რომლებიც ძალიან არსებითი და, ამავდროულად, ნაკლებად შესწავლილია.

კანადის ლინგვისტური სკოლის კვლევების საფუძველზე (მაკკეი, 1990), შესაძლებელია, ორენოვნების (ბილინგვიზმის) შემდეგი ფორმები გამოვყოთ:

პირველი, როდესაც მეორე ენის ათვისება ხდება ადრეულ ბავშვობაში, მშობლიური ენის ათვისების პარალელურად, ან ძალიან მცირე დროითი ინტერვალის განსხვავებით. ასეთ შემთხვევაში მეორე ენის ათვისება ინდივიდს შეუძლია სრულყოფილად, მან თითქმის ერთნაირად მაღალ დონეზე იცის ორივე ენა, სიტუაციის მიხედვით ადვილად

შეუძლია ერთი ენიდან მეორეზე გადასვლა, ორივე ენობრივი სისტემა გაშინაგანებული აქვს და შეუძლია ორივე ენაზე ფიქრი. მეორე ენის ათვისების შედარებით ტიპობრივი ფორმა გვაქვს იმ შემთხვევაში, როდესაც ბავშვი იზრდება მშობლიურ ენაზე (ოჯახში მხოლოდ ერთი ენაა) და სკოლაში მისვლისას ის იწყებს მეორე ენის შესწავლას. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია, რომ ბავშვმა ღრმად აითვისოს მეორე ენა, მაგრამ მისი ფუნქციისა და გამოყენების თვალსაზრისით, პირველ ენასა და მეორე ენას შორის მნიშვნელოვანი სხვაობაა. პირველი ენა მაინც რჩება მის პიროვნულ და ყოველდღიურ ენად, ხოლო მეორე ენა, რომელსაც სკოლაში შეისწავლის, წარმოადგენს ოფიციალური კონტაქტების ენას და მაღალი დონის სოციალური ფუნქცია აკისრია.

მეორე ენის ათვისების მესამე ფორმა არის სპონტანური ფორმა, რომლის დროსაც ენის ათვისება ხდება ინდივიდისათვის უცხო (არამშობლიურ) ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოებასთან პირდაპირი და მუდმივი კონტაქტის შედეგად. ამ დროს, მართალია, ინდივიდის კომპეტენცია ენის ფლობის თვალსაზრისით შეზღუდულია, მაგრამ მისი გამოყენება კომუნიკაციისათვის სრულიად შესაძლებელია და ინდივიდს აკმაყოფილებს საკუთარი ცოდნის დონე. ამის ნათელი მაგალითია, როდესაც ზრდასრული ემიგრანტები ხვდებიან უცხო ქვეყანაში და კომუნიკაციისათვის იძულებულნი ხდებიან, ისწავლონ ამ ქვეყნის ენა. შესაბამისად, ენის ფლობა შემოიფარგლება მხოლოდ საკომუნიკაციო ფუნქციით.

მეორე ენის თვისების მეოთხე ფორმაა, როდესაც ინდივიდი მეორე ენას შეისწავლის სკოლაში, თავისსავე მშობლიურ ქვეყანაში. (როგორც წესი, უცხო ენის შესწავლა ასე ხდება). მისი ფლობის კომპეტენციაც საკმაოდ შეზღუდულია.

როგორც ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, ბილინგვიზმის სხვადასხვა ფორმა ენის ფლობის სხვადასხვა კომპეტენციას გულისხმობს და, შესაბამისად, ენის სხვადასხვა ფუნქციაზე მიუთითებს.

ბილინგვური განათლების შესწავლას საფუძველი ჩაეყარა მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში და, კონკრეტულად, სასკოლო განათლებაშიც შევიდა ცვლილებები, კერძოდ, საგანმანათლებლო პროცესის კონსტრუირების თვალსაზრისით, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო მშობლიური და უცხო ენის ინტეგრირება სწავლების პროცესში. ამ მიმართულების ფარგლებში, 60-იან წლებში, შეიქმნა სპეციალური სამეცნიერო მიმართულებები, რომელთა მიზანიც იყო ეთნიკური უმცირესობების ინტეგრაცია დომინირებად კულტურასთან.

განსაკუთრებით საინტერესო გამოცდილება გვაჩვენა აშშ-მ. სწორედ აქ ჩაეყარა საფუძველი სახელმწიფო სკოლებში ეთნიკური უმცირესობის ბავშვების ორენოვან სწავლებას. ეს პროგრამა არ გულისხმობდა მხოლოდ ორი ენის საფუძვლიან ცოდნას, აქცენტი გაკეთებული იყო ასევე კულტურულ კომპონენტზე. შესაბამისად, ბილინგვურ განათლებას შეიძლება ვუწოდოთ ბიკულტურული განათლებაც. მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ სკოლის მიერ ბავშვის ეთნიკური კულტურის აღიარება ხელს უწყობს და ზრდის სწავლის მოტივაციას. მ. პევზნერი გამოყოფს

ბილინგვური განათლების შემდეგ ტიპებს:

1. აკულტურაციული ტიპი. ტერმინი აკულტურაცია მოდის ლათინურიდან (*acculturare*) და გულისხმობს ორი კულტურის ურთიერთზეგავლენის პროცესს, როდესაც ერთი ერი მეორე ერის კულტურას სრულად ან ნაწილობრივ ითვისებს. ამ დროს მათი ორიგინალური კულტურული მოდელები, რა თქმა უნდა, იცვლება, მაგრამ ეს ორი ჯგუფი მაინც ერთმანეთისაგან განსხვავებულია. ბილინგვური განათლების ეს ტიპი ყალიბდება ბუნებრივ ორენოვან ან მრავალენოვან გარემოში, სადაც არსებობს ყველანაირი წინაპირობა: პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციოკულტურული, იმისათვის, რომ ეთნიკური უმცირესობა შეერწყას დომინირებად კულტურას.

ამ ტიპის სახესხვაობებად შეიძლება ჩაითვალოს ე.წ. „**განმდევნელი** ბილინგვიზმი“, როდესაც საგანმანათლებლო დაწესებულებებში ყველა საგნის შესწავლა ხდება მეორე ენაზე (როგორც წესი, ეს მეორე ენა ეთნიკური უმრავლესობის ენაა) და თანდათანობით ხდება მშობლიური ენისა და კულტურის განდევნა; კიდევ ერთი სახესხვაობაა **შემნარჩუნებელი** ბილინგვიზმი, როდესაც მეორე ენის ათვისება ხდება საკუთარი კულტურისა და ენის შენარჩუნების ფონზე.

2. იზოლაციონისტური ტიპი - როდესაც ეთნიკური უმცირე-

სობების განათლება და სწავლება მიმდინარეობს ძირითადად მშობლიურ ენაზე იმ მიზნით, რომ არ მოხდეს მათი აკულტურაცია და სრულფასოვანი ინტეგრაცია სოციუმში. ბილინგვური განათლების ამ ტიპს თავისი პოლიტიკური საფუძვლები აქვს და ძირითადად ემსახურება სეგრეგაციას.

3. ღია ტიპი - თანამედროვე ევროპულ საზოგადოებაში ბილინგვური განათლების ყველაზე უფრო გავრცელებული ტიპი, რომლის მიზანია ინტეგრაცია მსოფლიო სივრცეში, კულტურათაშორისი კომუნიკაცია და მულტიკულტურული აღზრდა.

როგორც ვხედავთ, განათლების ნებისმიერი სისტემა – იქნება იგი ორიენტირებული ეთნიკური უმრავლესობის თუ ეთნიკური უმცირესობის ენაზე – მაინც დამოკიდებულია და განისაზღვრება იმით, თუ რას ისახავს სახელმწიფო და საზოგადოება მიზნად.

როგორც ცნობილია, მთავარ, საწყის ენად ითვლება ის ენა, რომელთანაც ადამიანი აიგივებს საკუთარ თავს, მიიჩნევს თავისად და იყენებს პირად ურთიერთობებში. ეს შეიძლება იყოს როგორც მისი კულტურის ენა, ასევე დომინირებადი კულტურის ენაც. როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, იმისდა მიხედვით, ბილინგვიზმის რომელ ფორმასთან გვაქვს საქმე, ბილინგვალების მთავარი ენის იდენტიფიკაციის პრობლემაც სხვადასხვაა. მაგალითად, ბილინგვალების ნაწილმა, რომელთაც შენარჩუნებული აქვთ მჭიდრო კავშირი ორივე ენასთან, ნაწილობრივ არ იციან, რომელ ენასთან გააიგივონ თავი. ძალიან ბევრისთვის,

რომელთაც მეორე ენა შეისწავლეს ძალიან ადრეულ ბავშვობაში, ეს მეორე ენა ხდება პირველი, ანუ ძირითადი ენა. სწორედ ამიტომ კანადელი მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ იმის განსაზღვრა, თუ ორენოვანი ადამიანისათვის რომელი ენაა „დომინირებადი“ და ინტერფერენციის მთავარი წყარო, არც თუ ისე ადვილია.

კვლევებმა და დაკვირვებებმა აჩვენა, რომ ინდივიდებისთვის, რომელთათვისაც პირველი ენა მშობლიური ენაა და სასკოლო განათლებაც მიიღეს ამ ენაზე, მეორე ენის კომპეტენცია შედარებით შეზღუდულია, თუნდაც ისინი ხშირად და ხანგრძლივი დროის მანძილზე იყენებდნენ ამ ენას. ხოლო ის ინდივიდები, რომელთაც სასკოლო განათლება მეორე ენაზე – დომინირებადი კულტურის ენაზე - მიიღეს, ამ ენის ფლობის თვალსაზრისით საკმაოდ მაღალი კომპეტენციით გამოირჩევიან და ხშირ შემთხვევაში იდენტიფიკაციას ახდენენ ამ ენასთან, თუმცა პარალელურად ინარჩუნებენ საკუთარ კულტურასა და ენასთან მჭიდრო კავშირს.

ზოგიერთი ავტორი (ვაინრაიჰი, 1972) ამ პროცესში ძალიან მნიშვნელოვნად მიიჩნევს თვითონ ინდივიდის მოტივაციას, თუ როგორი არჩევანი გააკეთოს: ასიმილაცია თუ ეთნიკური იდენტობა. ამ ავტორების აზრით, ბილინგვალის სუბიექტური გამოცდილება ქმნის ნიადაგს იმისათვის, თუ რა პოზიცია დაიკავოს, როცა ერთი ჯგუფი დებულობს მას, როგორც თავის წევრს, ხოლო მეორე კი – განდევნის და ეს ყველაფერი მიჯაჭვულია მის სასაუბრო ენასთან (მინასოვა, 2002). ის აცნობიერებს ამ პოზიციებს და არჩევანს აკეთებს. როგორც წესი,

ენობრივი პოზიციების ასეთი პერსონალიზაცია ხორციელდება ემაწვილობის ასაკში, მაგრამ მძაფრი ენობრივი ანტაგონიზმის შემთხვევაში, შეიძლება ადრეც განხორციელდეს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ენების შესწავლის თანმიმდევრულობა, ასაკი და კომპეტენციის ხარისხი განისაზღვრება საზოგადოების და არა თვით ინდივიდის მიერ.

ენების შესწავლასთან და ძირითადი ენის გამოკვეთასთან დაკავშირებით კიდევ ერთი, არანაკლებ მნიშვნელოვანი და არსებითი ფაქტორია ინდივიდის დამოკიდებულება „სუსტი“ და „ძლიერი“ ენებისადმი. როგორც აღვნიშნეთ, ბილინგვიზმის შემთხვევაში ორი ენა ასრულებს სხვადასხვა ფუნქციას და ისინი სხვადასხვა პრესტიჟულობით ხასიათდებიან. ბავშვი (ინდივიდი), რომელიც საუბრობს „სუსტ“ ენაზე, აცნობიერებს საკუთარი ენის დაბალ სოციალურ სტატუსს და პრესტიჟს. ამავდროულად, აცნობიერებს იმასაც, რომ გარდაუვალია და აუცილებელია „ძლიერი“ ენის შესწავლა, რათა მოხდეს მისი ინტეგრაცია სოციუმში. ამ ორ ენასთან დაკავშირებული წინააღმდეგობრივი, ამბივალენტური გრძნობები (ერთი მხრივ, აღტაცება „ძლიერი“ ენით და, მეორე მხრივ, მტრული განწყობა მის მიმართ; სიახლოვე თავის მშობლიურ ენასთან და, მეორე მხრივ, დაზარალებულობის შეგრძნება ამ ენისადმი კუთვნილების გამო) აფერხებს ინდივიდის კომპეტენციის განვითარებას ამ ორივე ენის ფარგლებში.

თუ უფრო დეტალურად გავეცნობით ბილინგვიზმს - როგორც სოციალურ მოვლენას, მის პიროვნულ-სოციალურ ასპექტებს, ვნახავთ, რომ ძალიან მნიშვნელოვანია ამ მიმართულებით

კვლევების განხორციელება და კვლევის შედეგების გათვალისწინება. ედვარდ სეპირის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, ნებისმიერი ენა, ისევე, როგორც ნებისმიერი კულტურა, იშვიათადაა „თვითკმარი“: „ურთიერთობის მოთხოვნილება აიძულებს ერთ ენაზე მოსაუბრე ადამიანებს, უშუალო

ან გაშუალებულ კონტაქტში შევიდნენ სხვა - მეზობელ ან დომინანტური კულტურის ენაზე მოსაუბრეებთან“. ნებისმიერი ურთიერთობის მიღმა კი ადამიანი დგას, თავისი პიროვნული, თავისებურებებითა და ღირებულებათა ინდივიდუალური სისტემით.

ლიტერატურა

- ალენი და ლამბერტი, 1969 - Aellen C. & Lambert W. E. Ethnic identification and personality adjustments of Canadian adolescents of mixed English-French parentage. // Canadian Journal of Behavioral Science. 1969. № 1. p. 69-86.
- ვაინრაიხი, 1972 - Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие // Новое в лингвистике. М., Вып. 6. С. 57.
- მინასოვა, 2002 - Минасова К.Р. Двужычие как способ культурной интеграции этнических меньшинств в многонациональном обществе.
- პევზნერი, 1999 - Певзнер М.Н., Ширин А.Г. Билингвальное образование в контексте мирового опыта (на примере Германии). Новгород;
- რაკუ ჯანა, 2008 - Racu Jana, Language psychogenesis in mixed communication environments. Master's thesis, Chisinau Pedagogical State University, 2008
- სიგუანი და მაკკეი, 1990 - Сигуан М., Макки У.Ф. Образование и двуязычие.
- შირინი, 2001 - Ширин А.Г. Становление научно-педагогической школы билингвального образования // Научные традиции и перспективы педагогики. Межрегиональный сборник научных трудов.

Ia Aptarashvili

Bilingualism in the context of Social Factors

ABSTRACT

The article introduces forms and types of bilingual education. The motivational factors, which influence the second language acquisition are analysed in the article. Introductory part of the article describes the research results of Canadian linguistic school, which identified the effectiveness of various bilingual educational programs as well as different “functions of second language”. Bilingual education is discussed, as bicultural education. The relations between dominant and ethnic minority cultures as "strong" and "weak" cultures as well as their influence on person's choices: assimilation or ethnic identity are presented in final part of the article..